

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1991. – 136 с.
2. Артемова О. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах / О. Артемова // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. – 2010. – №1. – С. 97-101.
3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – М. : Академия, 2004. – 304 с. – (Высшее профессиональное образование. Психология).
4. Краевский В. В. Проблемы научного обоснования обучения: методологический анализ / В.В. Краевский. – М. : Педагогика, 1977. – 264 с.
5. Рибалко Л.С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя / Л.С. Рибалко. – Запоріжжя, 2007. – 443 с.

УДК 37.035:39

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ДІТЕЙ
ТА МОЛОДІ В ПОГЛЯДАХ ВІТЧИЗНЯНИХ ДІЯЧІВ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Шевченко Н.О.

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

У статті на основі аналізу поглядів діячів минулого на актуальну сьогодні проблему формування національних цінностей дітей та молоді розкриті поняття цінностей, ціннісних орієнтирів, національних цінностей, виховного ідеалу.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтири, національне виховання, нація, національні цінності.

**ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ДЕТЕЙ
И МОЛОДЁЖИ ВО ВЗГЛЯДАХ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ДЕЯТЕЛЕЙ
КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX ВЕКА**

Шевченко Н.А.

В статье на основе анализа взглядов отечественных просветителей на актуальную сегодня проблему формирования национальных ценностей у детей и молодёжи раскрыты понятия ценностей, ценностных ориентиров, национальных ценностей, воспитательного идеала.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентиры, национальное воспитание, нация, национальные ценности.

**FORMATION OF NATIONAL TREASURES CHILDREN
AND YOUTH IN THE VIEWS OF DOMESTIC FIGURES
LATE XIX – EARLY XX CENTURLY.**

Shevchenko N.O.

On the basis of analysis of national opinion leaders on the current industry problem of forming the national values of children and young people, revealed the concept of values, values, national values, the educational ideal.

Keywords: values, value landmarks, national education, nation, national values.

Постановка проблеми. У сучасних умовах гуманізації українського суспільства особливої актуальності набуває формування ціннісних орієнтацій дітей та молоді. Суспільне життя переконує, що без культивування таких моральних цінностей як добро, людяність, відповідальність, почуття власної гідності, творчої ініціативи складно уявити сьогодні процес виховання особистості. Особливе місце в системі таких ціннісних орієнтирів посідають національні цінності, що зумовлено необхідністю прищеплення підростаючому поколінню розуміння своєї національної приналежності, збереження та розвитку національної культури шляхом залучення дітей та молоді до її джерел, формування в них патріотичного ставлення до Батьківщини, виховання ціннісних орієнтацій, притаманних високорозвиненому суспільству.

Питання національних цінностей в контексті проблеми виховання особистості на основі виховних національних традицій завжди привертала увагу відомих громадських діячів та педагогів минулого: Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, І. Огієнка, С. Русової, С. Сірополка, К. Ушинського та інших, які вважали національні цінності основоположними моральними принципами і нормами, ідеалами, ідеями, виробленими народом упродовж свого історичного розвитку, які відображають світогляд, риси характеру, менталітет певного народу.

Ідеї та досвід розробки проблеми національних цінностей вітчизняними діячами минулого набуває особливої актуальності в умовах сьогодення, про що свідчить інтерес сучасних дослідників до їх спадщини. Слід зазначити, що вчені новітньої доби Ю. Белова, А. Белих, Л. Білас, Н. Бондаренко, В.Євтух, І. Кон, І. Лебідь, О. Марченко, А. Рубан, О. Спіркін, В. Супруненко, І. Чеснокова, О. Шаповал, А. Швецова, О. Ярмоленко та інші, розвиваючи ідеї попередників, роблять значний внесок у висвітлення питань формування національних цінностей дітей та молоді.

Проте, незважаючи на активну наукову розробку даної проблематики та велике практичне значення національних цінностей в житті людей, у сучасній системі виховання, на жаль, вирішенню цих питань не надається відповідної уваги й багатий досвід національного виховання недостатньо використовується для збагачення ціннісної сфери молоді. Тому сьогодні важливим уявляється поглиблення теоретико-методологічних засад виховання національних цінностей дітей та молоді шляхом аналізу спадщини видатних діячів минулого та узагальнення поглядів сучасних учених.

Зважаючи на просвітників кінця ХІХ – початку ХХ століття та актуальність їх ідей, метою цієї статті є аналіз та висвітлення їх поглядів щодо педагогічної значущості національних цінностей у процесі розвитку особистості. Науковий інтерес до проблеми національних цінностей має давню історію. Ще Г. Сковорода зазначав: «Кожен повинен пізнати свій народ і в народі пізнати себе» [1, с. 544]. Убачаючи мету виховання у формуванні у людини кращих моральних якостей, притаманних тому народові, до якого вона належить, філософ відстоював принцип природовідповідності виховання та необхідність відродження національної системи цінностей через виховні традиції народу.

Ідея одного виховання і формування в особистості національних цінностей посідає також провідне місце в працях К. Ушинського. Виховання, створене народом і засноване на народних традиціях, наголошував педагог, – має таку виховну силу, яку не має жодна найкраща виховна система, заснована на абстрактних ідеях або запозичена в інших народів. На думку К. Ушинського, кожному народу притаманна своя специфічна система виховання, основана на національній меті та засобах її досягнення. Педагог зазначав: «великий народ у своїй літературі: починаючи піснею, приказкою, казкою і закінчуючи драмою і романом, висловлює свої переконання в тому, якою повинна бути людина за його думкою», – підкреслював він [2, с. 348]. При цьому вчений наголошував, що саме в процесі реалізації цієї системи виховання в особистості не тільки формуються національні цінності, а й обов'язково виникає потреба в їх збереженні та поповненні. Педагог підкреслював, що вивчення рідного краю, його культурних традицій, народного мистецтва, звичаїв та побуту народу – складає міцне підґрунтя щодо формування в дітей та молоді національних цінностей. Особливого значення у формуванні духовної особистості К. Ушинський надавав рідній мові, яку він називав «великим народним педагогом», оскільки, вивчаючи мову, дитина засвоює нескінченну кількість понять, почуттів, думок, художніх образів, а отже, культуру та філософію свого народу [3, с. 13]. Важливо підкреслити, що у своїх наукових педагогічних працях К. Ушинський визначив основні вимоги до змісту навчальних предметів та особливостей організації навчально-виховного процесу з метою формування в дітей національних цінностей, наголошував на важливості виховного впливу художньо-трудової діяльності, національної культури та мистецтва [3, с. 7-10].

Ідеї К. Ушинського щодо необхідності розвитку національного виховання, включення його як важливої складової в освітній процес підтримували М. Драгоманов, Г. Ващенко, Б. Грінченко, П. Каптерев, І. Огієнко, С. Русова, у подальшому розвинули О. Вишневський, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, Ю. Руденко, І. Мартинюк та багато інших.

Пов'язуючи національні цінності з існуючою в кожного народу незалежно від рівня розвитку національною самосвідомістю, П. Каптерев вважав, що будь-яка людина обов'язково належить до певної народ-

ності, у тій чи іншій мірі засвоюючи та реалізуючи у власному житті виховний ідеал педагогіки певного народу. На думку вченого, засвоєння ціннісної системи певного народу відбувається стихійно з моменту народження з опануванням людиною рідно мовою, релігійними та родинними ідеалами, народною історією, культурою побуту, суспільних норм та правил, набуваючи цілеспрямованого характеру лише у виховній системі. Важливо відзначити, що освітній процес П. Каптерев розглядав як розвиток закладених у кожній людині здібностей, що сприяє творчій самореалізації особистості та є актуальним в усі часи [4].

Важливими в ракурсі цієї проблеми уявляються ідеї Б. Грінченка, який зазначав, що справа просвіти в українців є «справою національного відродження» [5, с. 31]. І. Огієнко, наголошуючи на необхідності національного відродження країни, підкреслював вагомість оновлення школи на духовно-національних засадах. На його думку, дітям та молоді необхідні ідеали, що ґрунтуються на кращих національних традиціях і здобутках національної культури та виховують високі етичні норми, гуманістичні принципи, патріотизм і національну гідність, ушанування духовних цінностей. На переконання вченого, активною організуючою силою для свідомості, спрямованою на вирішення конкретних виховних задач, є національний ідеал, що являє собою образ конкретної мети діяльності нації на цьому етапі її інтелектуального, морального, духовного розвитку і задає регулятиви, котрими повинна керуватися людина. Реальні потреби, протиріччя соціальної дійсності спонукають націю до діяльності і відбиваються у свідомості як конкретна, соціальна, культурна ситуація, у якій знаходиться нація, її нагальні потреби [6].

Досліджуючи питання національних ідеалів, І.Огієнко як найголовнішу цінність українців відзначав національну ідею. Учений уважав, що така ідея є віддзеркаленням одвічного бажання українців мати власну незалежну державу із аутентичною культурою, освітою, системою виховання та духовністю. Серед найвищих духовних цінностей, закарбованих у менталітеті народу, учений відзначав віру в добро, справедливість і чесність, формування яких закладає основи певного типу людської поведінки [6].

Важливого значення впровадженню ідей національного виховання в навчально-виховний процес школи з метою формування в особис-

тості національних цінностей надавав Г.Ващенко. Видатний педагог вважав, що національна школа має не тільки озброювати учнів знаннями, а й, у першу чергу, виховувати їх відповідно до національних ідеалів народу. Метою виховання, на його погляд, має бути сприяння досягненню основної задачі нашого народу – здобуття для себе свободи. Найважливішою умовою цього є національна єдність і солідарність, усвідомлення того, що лише своя самостійна держава забезпечить добробут і високий культурний розвиток нації, ґрунтовну і досконалу підготовку молоді до діяльності в усіх галузях духовної і матеріальної культури [7].

У працях «Загальні методи навчання», «Система освіти в самостійній Україні», «Виховний ідеал», «Виховна роль мистецтва» та інших, які, на жаль, стали відомі лише за доби отримання Україною незалежності, Г. Ващенко розкрив ідеал національного виховання, в основі якого лежать загальнолюдські та національні цінності, що є, за його словами, духовним надбанням народу [7].

Проблему виховання дітей та молоді на національних традиціях висвітлювала у своїх працях і видатна вітчизняна дослідниця С. Русова. Педагог підкреслювала, що дитина може здобути ґрунтовну основу для самостійного розвитку й навчання лише через формування національних цінностей, оскільки саме вони обумовлюють зв'язок між зовнішніми вимогами та нормами суспільства і внутрішньою культурою дитини, її прагненнями та бажаннями.

Учена наголошувала на необхідності у вихованні дітей використовувати педагогічний потенціал національних цінностей, що, на її думку, є основними критеріями зміцнення моральних сил підростаючого покоління і є оновленням відродженої душі народу. С. Русова вважала, що саме у формуванні національних цінностей міститься шлях до розвитку в особистості моральності, цілісності, приналежності до суспільства, нації, що має здійснюватися через широке впровадження ідей національного виховання в загальноосвітні заклади для дітей та молоді. Велику роль у цьому процесі вона відводила вихователям [8, с. 44-54; 9, с. 262].

Таким чином, аналіз праць видатних вітчизняних просвітителів, громадських діячів і педагогів минулого (Г. Ващенко, О. Вишневський, Б. Грінченко, М. Драгоманов, О. Духнович, С. Русова, К. Ушинський

та інші) дозволяє стверджувати, що весь виховний процес, на їх думку, повинен бути зорієнтований на гармонійне виховання особистості для потреб нації, держави і всієї людської цивілізації. Наголошуючи на значенні національних цінностей в освіті людини, українські педагоги, філософи, учені підкреслювали, що цілі і завдання національної системи виховання досягаються, насамперед, через глибоке й усебічне оволодіння учнями змістом освіти, який має реалізовуватися під час оволодіння рідною мовою, вивчення рідної історії, збереження релігійних виховних традицій, ознайомлення з краєзнавством, природою рідного краю, національною міфологією, фольклором, національним мистецтвом, національною символікою, народними прикметами та віруваннями, родинно-побутовою культурою, національними традиціями, звичаями та обрядами.

Значення вітчизняної спадщини щодо національного виховання дітей та молоді, формування в них національних цінностей, розвитку гідності та поваги до культури власного народу важко переоцінити. Погляди видатних діячів минулого створили підстави для розгляду процесу формування національних особливостей людини як детермінованого впливом певного національного середовища, де наявна система національних традицій, звичаїв, норм та оцінок виступає керуючим елементом мотивації поведінки індивіда, здійснює вплив на його міжособистісні відносини, уподобання, погляди на життєвий устрій. Засвоєні особистістю ці особливості формують її національну визначеність, національну належність. Національна належність являє собою сполучення об'єктивно-соціальної залежності особистості від спільноти і суб'єктивного відношення до неї, що становить соціально-психологічну сполучну ланку для індивіда до умов національного способу життя, культури, традицій, що відображається у внутрішньо-особистісній структурі національних зв'язків, які виражаються не тільки в національній визначеності, а й у національній самосвідомості.

Розкриті вище ідеї вчених дозволили розглядати національну самосвідомість як комплексну характеристику особистості, що ґрунтується на уявленні й усвідомленні себе як одиниці своєї нації, яка є відмінною від усіх інших націй. Таке усвідомлення виявляється у співвідношенні свого статусу, своїх уявлень і цінностей з цінностями нації, вимогами і особливостями свого національного середовища.

Вивчення спадщини діячів минулого переконує, що розвиток духовних цінностей, які формують у дітей та молоді загальнонаціональний суспільний ідеал, єдину національну ідею, загальноновизнану ідеологію державотворення, розвинену національну самосвідомість, є однією з основних педагогічних проблем, яка може бути вирішеною в першу чергу освітніми засобами. Національні цінності містять значний, ще досі не вичерпаний виховний потенціал у педагогічній діяльності, оскільки їх основою є гуманістичні духовні ідеали, становлення системи яких пов'язано з формуванням особистості молодої людини.

Перспективним напрямом подальших наукових розвідок є обґрунтування на основі ідей та досвіду педагогів минулого сучасних засобів формування національних цінностей дітей та молоді в системі освіти.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Сковорода Г. Вірші, пісні, байки, діалоги, трактати, притчі, прозові переклади, листи / Г. Сковорода. – К. : Наукова думка, 1983. – 544 с.
2. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні: Рідне слово // Ушинський К.Д. Педагогічні твори: в 2 т. – К., 1983. – Т. 1.
3. Ефимов А.И. Народность эстетического воспитания в наследии передовых педагогов второй половины XIX века и просветителей народов России: [уч. пос.] / А.И. Ефимов. – Чебоксары, 1992. – 84 с.
4. Каптарев П.Ф. Избранные педагогические сочинения / Под редакцией А.М. Арсеньева / П.Ф.Каптерев. – М. : Педагогика, 1982. – 704 с.
5. Грінченко Б. Перед широким світом / Б. Грінченко. – К., 1907. – С. 3.
6. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К. : «Довіра», 1992. – 142 с.
7. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
8. Русова С.Ф. Дитячий сад на національному ґрунті / С.Ф. Русова // Світло. – 1910. – № 3. – С. 44 – 54.
9. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: [навч. пос. / ред. З.Н. Борисова]. – К. : Вища школа, 2004. – 511 с.